

SZALAY KÁROLY

KARINTHY FRIGYES, A KÖLTŐ*

A legtöbb verset gyerekkorában írta, iskolásként fordította a legtöbb verset magyarra. Költőnek indult: mint kezdő író, versei képviselték aránylag elég gyakran az első esztendőkből. A korszak kiemelkedő irodalmi folyóiratában, a *Nyugatban* 1909-ben jelent meg a *Hangversenyen*, majd 1910-ben a *Naplómból*, *Martinovics*, *Dúdoló*, 1911-ben *Nihil*, *Szerelmi öngyilkosság*. Ezzel szemben ebben az időszakban mindössze tíz novellája jelent meg ugyanitt, egy tárcája és csak néhány kritikája. Tehát az első két esztendőben, a *Nyugati* szereplése alapján még nehezen lett volna eldönthető, hogy Karinthyból költő, novellista vagy kritikus lesz-e? Annál meglepőbb, hogy 1911 után elvétve jelennek meg versei, és csak 1926-tól tűnnek fel ismét rendszeresen, a *Nyugatban*, a *Pesti Naplóban*, a *Színházi Életben* és az *Est Hármaskönyvében*. Közülük a legértékesebbek 1930-tól kezdve a *Nyugatban* szintén 1930-tól a *Színházi Életben* és a *Pesti Naplóban*, Karinthy állandó vasárnapi rovata helyén, mintegy politikai programként a tárcák helyett.

A bibliográfiai kimutatás nem minden haszon nélkül való: a Karinthy-versek sorjázása akkor szakad meg, amikor a Borsszem Jankóban megindulnak rendszeresen paródia-közlései és ezek a paródiák elsősorban költői művek karikatúrái. Azután 1927—1930 körül áradnak meg abban a szakaszban, amikor Karinthy ismét reaktiválódik éppen politikai vonatkozásban. A gazdasági válság és a fajelmélet előretörésének idején hangolódik fel költészetének lantja, és verseinek olyan szerep jut abban az életszakaszban, amelyhez fogható egész írói pályafutása alatt sohasem volt, még ha a fentebb említett két esztendőt is ide számítjuk.

Nem írt sok verset, 1930 után sem. De ennek a második költői korszaknak a versei jelentőségükben, eszmeiségükben és művészi átélésükben vetekednek Karinthy legjobb prózai írásai. Költészete két nagy korszakra oszlik. Az első a terjedelmes, de az egyenetlen és szétzilált korszak 1906-tól kezdődik, és a Pitypang megjelenéséig, 1927-ig tart. A játékos, a bravúros, a produkciós versek korszaka ez. Még az olyan átélt és komolyan érzett versekben is, mint a Martinovics, az ötlet, az írói bravúr a domináns. 1927 után megváltozik verseinek tematikája, és szembeszökően formája is. A ritmizált, rímbe szedett és nyelvi ötletekkel teletűzdelt versek szinte egy csapásra megszűnnek, helyettük vívódó és komor, gondolatokkal gazdag és formailag egyszerű, prozódikus versek következnek.

Versei sorának hirtelen megszakadását, majd később nagy intenzivitással és magasabb szinten való újra áradását szívesen magyarázzuk lélektani okokkal. Az elakadás oka némi képp ott keresendő, ahol Kardos László rábukkant az igazságra Karinthy verseit illetően, hogy tudniillik nem volt benne meg a szükséges önbizalom a lírához, nem hitt maga sem abban, hogy amit a lírában alkot, értékes. És kiegészítve Kardos László tételét: ezért menekült

* Részlet egy nagyobb tanulmányból.

a versparódia pózaiba. A komikus pózok gyakran félszogséget, az önbizalomnak a hiányát is takarják.

Lírai érdeklődésének újraéledése külső ok behatásaként kezdődhetett. A humanista író 1930 körül új megrázó és félelmes élménnyel találta magát szemben: Európa fasizálódásával. A tiltakozás a világháború óta csendes íróból eddig nem észlelt feszültséggel tört fel, ezt a szenvedélyt, ezt az érzelmi hevességet nem tudta a szokványos Karinthy-műfaj a karcolat, a humoreszk és a novella felitadni. Új és szubjektív műfajra volt az írónak szüksége, hogy önmagát maradéktalanul kifejezhesse.

Azután meg a költészet lehetővé tette számára, hogy az elnyomás korszakában is őszintén és spontánul nyilatkozhasse meg, burkolt formában, ami költői nyelven természetes, komikus formában lehetetlen. „A kettős könyvelés, az, hogy mennyi igazat mondhat el, és milyen hazugságok vagy hallgatások árán, szintén nem az ő feladata.” — írta róla Abódy Béla. „Feladata a teljesség, a tiszta igazság, a minden embernek szóló igazság. Ez pedig segédműfajok mankóin, az elnyomáshoz alkalmazkodó kötelező konspiráció szabályai szerint nem nyilatkozhat meg. Törvényszerű volt, hogy lírikussá kellett válnia, a történelem és az alkata okán törvényszerű.”

A harmincas évek nagy szorongató élményét azonban nem szabad a fasizmus körére szűkíteni. Az egész polgári életforma, az egész polgári ideológia válságba került, és ez a válság éppen a két világháború közötti szakaszban vált a legmélyebbé. A polgárság számára nincs perspektíva. A kispolgárság egy része előtt még maradt valami talmi cél: a hivatalnoki pályán szánalmas vergődés a ranglétrán, rangkorságtól üzelve. A polgárságnak azonban azok az elemei, akik előtt még ez a kétes értékű felemelkedés sem állott, csak a válság réme fenyegetett, teljesen céltalanul, demagóg eszméknek kiszolgáltva éltek. A polgárság értelmiségi rétegét a munkanélküliség nyomasztotta, de azok is, akik megfelelő állásban voltak, állandó létbizonytalanságban élhettek. Nem találták meg helyüket a fasizálódó Európában, a fasiszta diktatúra nemcsak létalapjukat veszélyeztette, hanem életformájukat is. Világnézetükkel pedig homlokegyenest ellenkezett. Nem véletlen, hogy a polgári értelmiség körében is alakul ellenállás a fasizmussal szemben, csak hogy ez az ellenállás éppen az értelmiség sajátos helyzete és *polgári* jellege következtében alig jutott túl a passzív ellenállás körén. A polgári értelmiség szorongatott helyzetében ugyan bátran elfordult a fasizmustól, de nem talált utat tovább.

Karinthy előlött érzett kétségbeesése olyan érzelmi telítettséggel tört felszínre, hogy ezt csak a líra eszközeivel fejezhette ki.

Karinthy első verskötetének megjelenése a várakozáson felül nagy visszhangot váltott ki. A legkülönbözőbb folyóiratokban, a legkülönbözőbb szemléletű írók üdvözölték verseit. Kárpáti Aurél, Kovács László, Juhász Géza, Bálint György, Babits Mihály, Lukács István, Féja Géza és még mások.

Ez a nagy visszhang azonban nem a költő Karinthy-nak, hanem a népszerű humoristának szól. Az olvasóközönség újabb bravúrt, újabb Karinthy-ötletet sejt a verseskötet mögött, és nem csalódik. Babits recenziójában kiemeli, hogy Karinthy költészete nem az Ady óta kialakult kissé romantikus költőideálhoz áll közel. Mint minden művében, a humor és a logika nagy szerepet játszik verseiben is, és a lírikus Karinthy nem tagadja meg a parodikus Karinthy-t. Karinthy modern költő, azonban van benne valami konzervatívizmus is, verseiben nem a színek és a képek, hanem a gondolatok dominálnak.

Lényegében Babits gondolatából indul ki Kardos László is, Karinthy líráját elemezve. Ő azonban továbbviszi Babits megállapítását, és bizonyos értelemben kétségbevonja Karinthy lírikus voltát is. Állítását finom elemzésekkel is alátámasztja, melyek során valóban sokhelyütt az az érzésünk, hogy Karinthy költő voltához szó férhet. Ezt írja Kardos László: „Ezeknek a verseknek a költője nem lírikus alkat abban az értelemben, hogy kortársai lírikusok voltak. Strófáit nem egy ömleni vágyó líraiság szülte, hanem inkább egy feladatvállaló s kísérletező kedv. Ez a költő nem bizza a sikert a pusztá lírai tartalomra, nem hiszi föltét-

lenül, hogy fontosat alkot, ha valamely érzését híven és szépen, annak költői rendje és módja szerint közli. A lírai önbizalom hiányáról van szó, egy olyan tétovázásról, amelynek mindig »pozitív« értékek, érdekességek támasztékára van szüksége, hogy megjelenni, jelentkezni merjen. Alig van olyan Karinthy-vers, amelyben a lírai közlésen túl ne volna valami hatásos gondolati trouvaille, legalább egy ötletnyi a verstől függetlenül megálló lelemény, valami kivételes, nem mindennapi mozzanat, amely a lírai netalán való elégtelensége esetén is igazolhatja a verset, amelynek indítékává alkotóelemévé lett.”

Babits Mihály és Kardos László gondolataiból egy közös motívumot szeretnék kiemelni. És ez a motívum az, amely szerint mindketten azt hangsúlyozzák, hogy Karinthy más költői típus, mint a kortársak. Mégpedig azért, mert másfajta eszközökkel él verseiben. Az ötlet, a humor, a gondolati elem uralkodik verseiben — írja róla Babits. Nem kétséges azonban, hogy költői pályafutásának 1906-tól körülbelül 1938-ig, tehát több mint harminc évig tartó szakaszát nem azonosíthatjuk teljesen azzal a véleménnyel, amelyet Babits 1927-ben fejtett ki verseiről. De nem érthetünk egyet Kardos Lászlóval sem, aki Karinthy két kötete közötti különbséget elsősorban formai kérdésekben látta. Verselemzéseik akármilyen találóak is, Karinthy költészetének csak fél arcát tárják elénk, hiszen a tartalmi összefüggéseket úgyszólván teljesen elhanyagolják.

Verseit két ütemben — a két verseskönyvnek megfelelően — elemzem, ennek előtte azonban néhány olyan tulajdonságot veszek előre, amely többé-kevésbé mindkét kötetére valamilyen formában jellemző.

Karinthy valóban más költői típus volt, mint kortársai. Ennek oka bizonyos mértékben származásában is keresendő. A korábbiakban már sok szó esett arról, hogy Karinthy a legvárosibb költőnk. Származására nézve, értelmiségi jellegű tisztviselő-családból származik, olyan körből, amely predestinálja őt az osztálytudat nélküli városi értelmiség típusára. Mindvégig polgár marad, a polgársághoz is húz talán valamilyen formában, de az az osztály-öntudat, amely még a legtöbb polgári íróban is felfedezhető, gondoljunk Kosztolányira, nála teljességgel hiányzott.

A polgári értelmiség körében nem egyedülálló jelenség, de annak érezzük a korabeli polgári költészet területén. A kortársak, a hozzá közelállók is sodródtak valamilyen irányban a húszas évek elején. Karinthy látszólag megőrizte függetlenségét, érintetlenségét a világnézeti harcoktól.

Természetesen szokatlanak hat az efféle költészet a magyar irodalomban, ahol a költészet fősodra Csokonai, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady, József Attila költészete. Ez az eszmei idegenszerűség oldódik fel éppen költészetének második szakaszában, ahol az eszmei mondanivaló dominál verseiben.

Még inkább szokatlanak érezhetjük verseinek matériáját. És ez az érzés nem szűnik meg az *Üzenet a palackban* költeményeiben sem teljesen, annak ellenére, hogy előző korszaka verseihez viszonyítva, nemcsak új gondolatkörrel, hanem új formai megoldásokkal is jelentkezik.

A paraszti és a városi költészet természetszerűete, tájszerűete között legfeljebb szemléletbeli a különbség. A magyar költészet tipikus városi költőinek műveiben a természet legalább képek, hasonlatok formájában jelentős szerepet játszik. Ehhez azonban az szükséges, hogy a költőnek lehetőleg korai, gyerekkori élménye legyen a természet. Az akkori benyomások kerülnek elő tudattalanul a költői műben és Karinthy, akinek természeti élménye elenyésző, kifejezetten városi élményvilága mellett, természetesen önkéntelenül ezt tükrözteti vissza verseiben.

Meg mint egy fürjecskefióka, ahogy
Piros bársonnyal kibélelt torkát tátogatja

írja egyik versében. Ha természethez is fordul hasonlatért, tudat alatt ezt a természeti hasonlatot is megtoldja egy merkantil, tipikusan városi motívummal. És ugyanitt írja a következő, nagyon jellemző képet:

És mint a selyempapír hajnalkavirág
Ahogy csapja eső és bután és szomjasan
Remeg és inog és kifordul és hagyja verni magát!

A szobában felnőtt, a kispolgárság művirágaihoz szokott ember nem tud szabadulni szemléletétől.

Akinek semmi élménye sincs jóformán a természettel, nehezen viheti be a verseibe, hiszen éppen a költészet követeli meg a képek és hasonlatok lélekmélyről fakadó természetességét. Felületes és ritka érintkezés a természettel, tíz-tizennégy éves kora körül úgy látszik kevés hatással lehetett rá, és a városi környezetben a gyerek Karinthy egyébként is eltompulatott a természeti szép iránt.

Kétségkívül, hogy ez a sajátosság olyan jelentős, hogy valóban elkülöníti a költőt a magyar költészet jellegzetes alakjaitól. Hiszen még az olyan merkantil szemléletű költők is, mint Kemény Simon, bővelkednek természeti élményekben. Verseiben az expresszionista tájélmény jelentős szerepet játszik.

Más természetűek a művelődési motívumok is költészetében, mint a kortárs magyar költők műveiben általában. Már volt szó egy ízben Karinthy és a kortárs írók műveltségi különbségeiről. Itt csak utalásként: Ady hatalmas bibliás műveltséget hozott magával, és ez költészetében nagy mértékben jutott kifejezésre. Karinthy versei is tele vannak bibliás izekkel, de amíg Ady a biblia képi világát, mélyebb tartalmi vonatkozásait éli újra költészetében, addig Karinthyra a biblia csak felszínes hatást gyakorolt. Ady számára a biblia élmény, Karinthynek csupán művelődéstörténeti dokumentum. Karinthy a biblia legszemetszűrőbb stíláriis modorosságait vitte át verseibe, gondolatritmusát, ünnepélyességét, jelző-használatát. József Attila verseiben jelentős szerep jut természettudományos ismereteinek. Csakhogy a természettudomány a proletár osztályöntudat, a munkásosztály világnézetének keretein belül funkcionál verseiben, Karinthynál ellenben éppen a költő társadalmi helyzete következtében meglehetősen önálló szerepet játszik.

Arról sem szükséges sokat beszélni, hogy a versekben kibontakozó babitsi könyv-élmény mennyivel gazdagabb, mélyebb, tartalmasabb, mint Karinthyál. Ennek az oka Karinthy felszínes újságírói műveltségében keresendő. Felületesen, újságírói sietséggel kóstolt csak bele a történelembe is, és a történelem akkordjait kissé közhelyszerű párhuzamokban, olcsó megoldásokban dolgozta bele műveibe.

Mindezek tehát olyan tényezők, amelyek igazolják Babits véleményét Karinthy költészetéről. De ha tovább boncoljuk verseit, a különbségek új meg új válfajai válnak nyilvánossá.

Karinthy verseit nehéz lenne az iskolai tankönyvek rendszerezése szerint csoportosítani. Nincs tájköltészete, nincs leíró költészete. Hiszen az *Érdi erdő* című verse egyáltalán nem bővelkedik természeti képekben. Amit az erdőről megtudunk e versből, az szinte prózaiak lakonikus, és amikor költőibb hangolódik a verssora, íme kibukkan belőle a városi ember:

Világoszöld és zsenge volt az egész ifjú liget
Mint azokon a szép halvány angol *paszilleken*
Olyan nemesen szűzi és tejes és vajas és csendes
Járkáltam a fák közt mint valami *dómban*.

(K. tőlem. Sz. K.)

Az oscarwildei aforizma szellemében a természet hasonlít a műalkotásra versében és a fák alatt, ember építette épület jut az eszébe, a fák hirtelen sudarasodásának hatására.

De a vers az állatokkal sem bőkezűbb. A rigófészkekben alvó hat kicsi rigó *tollseprűre* emlékezteti, és amikor félretolta az ágat: „mint valami gép *Drótonrángó szerkezet* mind a hat picici fej hirtelen kinyílt . . .” Persze ezeknek a kis fiókáknak is *bársonyos* a torka.

Az *Érdi erdő* második korszakából való vers. A *Nem mondhatom el* pedig talán még annál is szegényebb tájleírásban. A *Napló*mban villan csak, ha villanásnak lehet nevezni a városi kép szürkéjét, és néhány tipikus városi motívumát:

Tetőről már esővíz csordogál
Egy szürke négyszög ez a messzeség
Körötte álmos, ólmos nedves éj,
Csatorna csője csurgó vízben áll.

Az emeleten vén cseléd dalol
Lent vasalószag, száradó ruhák
Ma kezdődnek a gyárak, iskolák
Sötét kapukban síró verkli szól.

Vízgyűjtő csatorna, háztetők, emelet, és száradó ruhák, sötét kapuk és verkli. A városi ember tájélményeinek egyszerű, egyhangú darabjai ezek. És éppen azért hatnak szépnek, minden keretlenségük, lírai szándékoltóságuk nélkül is, mert a városi ember őszinte költői megnyilatkozásai.

Szemben bérkaszárnya volt
Oldalt piros póstaszekrény
A járda szélén, ahol megálltunk
Az eső alattomosan szitálni kezdett

A motívumok, amelyek itt szembeötlenek, a bérkaszárnya, a piros levélláda, (mint az egyetlen eleven színfolt ebben a nagy szürkeségben), a járda, csupán kiegészíthetik az előbb idézett versrészlet képeit. És megható az is, hogy a városi ember számára a természeti viszonytátságokat egyedül az eső jelenti! Az eső a Karinthy-féle városi ember számára a természet romantikus megnyilvánulása, non plusz ultrája, hiszen a jó időt tartja természetesnek, azt észre sem veszi, és ha zordonabbra fordul az időjárás, megfelelően védekezik ellene. Hó és fagy nem riasztja, meleg kávéház, városi bunda, fiáker: védekezik ellene. Szépségeiből a télnek semmit nem élvez, mert mire fölkel, az éjszaka esett szűz havat már szürkére gyötörték a járművek. Az eső, talán még inkább a zápor az, ami meglepheti, egy olyan természeti jelenség, amely a városban is közvetlen kapcsolatba kerülhet vele. Mert gyerekkorában is legfőképpen ez jelenthette az izgalmat, az élményt, amikor a Markó utcai iskola tipikus városi csemetéivel bokáig gázolhattak a zápor után megáradt utcában, vagy papírhajókat eregettek a járda szélén sebesen folyó vízben.

Persze egyéni adottság is kell ahhoz, hogy a természettől elzárt városi ember ennyire érintetlen maradjon végső soron a természettől. A szerelem prózai írásainak legtöbbszörében, különösen az első időkben, e versek keletkezésének idején, lélektani köreset, freudi elmélet példatára csupán. Ahogyan novelláiból hiányzik a szerelem ábrázolása, az egy gyermekkori emléket felelevenítő írásán kívül, úgy hiányzik költészetéből is a szerelmi líra.

Ered ez nem kis mértékben abból is, hogy Karinthy rendkívül szemérmesen hallgatott egyéni érzéseiről, már gyerekkori naplójában, de későbbi írásaiban is. Második feleségéhez való viszonyáról vajmi keveset tudnánk meg műveiből, az apró és jelentéktelen utalásokat, egyezéseket is inkább a kortársi tanú indiszkrétciója, belemagyarázása nagyította föl. Meglepő, hogy nem írt szerelmes verset első feleségéhez sem. A szerelem verseiben is biológiai vonatkozásban szerepel, *szerelmes tárgy verseiből kikapcsolja a személyes élményt*. Csak azt éneklí meg a szerelemből, ami egyéni átélést megkíván ugyan, de a személyiség titkainak föltárását nem teszi szükségessé. Így a *Kudarc* erotikus lelemény, költői bravúr csupán — bravúrja annak, hogy a legerotikusabb mondanivalót hogyan lehet szellemesen és szalonképesen feldolgozni.

A *Lecke* pedig formai megoldásaival beleilleszkedik a *Nem mondhatom el senkinek* grammatikai játékaiba és versszakról versszakra a te és az én között labdázik a gondolattal:

Megcsókoltalak, megmutatni
Hogyan kell nékem csókot adni.

Megfúltál, úgy öleltelek
Mutatni, hogy ölelj te meg.

. . . .

Kész vagyok meghalni miattad,
Hogy élj, hogy meg ne halj miattam,
Ahogy, hiszem, hiszen mutattad.

A vers hatása csak erre a szellemes ám eléggé egyhangú felelésre bízott, amely a szerelmi játék, a szerelmi kötődés, könnyed, kissé sikamlós, megborzongató érzését kívánja felkelteni. *Pity pang* című verse szintén formai bravúr. Szigorúan meghatározott érzelmi körben mozog, ahogyan az előbbi vers szinte kihangsúlyozta az *én* személytelenségét, úgy ebben a versben érezzük a közvetlen átélés hevét. Mert hűvös, kiszámított, bár egyre hevülőbb, játékos folyamat a *Pity pang*. Erről a versről írta Kardos László: „szép és delejes művészet ez, de valahogy mégis kerülő utakon jár, s bár sok közvetlen buggyanású líránál különb, mégsem mindig primér-költészet.”

Kezed felé
Kezed, hajad felé
Kezed, hajad, szemed felé
Kezed hajad szemed szoknyád felé
Mit kapkodok? — mindegyre kérded

És az első versszak szerelmi enyvelése a következő versszakban ismétlődik, a költő azonban tovább fejleszti a gondolatot: a *Mit kapkodok?* helyett a *mi kapkod így?* következik, amely előkészíti a következő, majdnem erotikában kibomló képet:

Porzód felé
Porzód, bibéd felé
Porzód, bibéd, szárad felé
Porzód, bibéd, szárad, szirmod felé
Mi kapkod így, pity pang? — A szél.

A szél, a szél, a szemtelen bolond szél
Vígan visítva bosszúságodon.

A szél nevetése az első versszak e verssorára üt vissza:

És mit nevetek hozzá — szemtelenség!

Mintegy előkészítve a vers befejezésének poénját:

Pity pang, mi lesz?
Ez még csak a szellő,
Ez még csak kapkod és füttyörész
De én még nem beszéltem neked a családomról
Hallod-e, hé!
Füttyös Zivatar volt az apám — anyám az a híres
arkanzaszi Tájfun,

Tölcséres vihar a sógorom —
Pity pangpehely, Kavarogtál-e már ziláltan — alélva
Felhőbeugró forgószél tetején?

Jobb lesz, ha nem ütsz a kezemre.

A vers rafinált szerkezete, a versszakok egymást szólítgatása, szerves értelmi összefüggése elmerül a szenvedélyt kifejező cselekvés gyorsulásán, a játékosságból egyre agresszívebb szerelmi támadás kifejlődéséből. És a végén, szinte „fenyegetően” hangzik az utolsó sor, prózai józansággal csattan, a játék helyett a szerelmi közeledés újabb fázisát vezetve be.

Kardos Lászlónak igaza van, ha némi fenntartással viseltetik az efféle versek mágiájával kapcsolatban. Hiszen a Pitypang alig több remekbeszabott, a dalszerűségtől megfosztott kabarédalnál. A forma modern, a szerkezet rafináltan kiszámított, minden sornak, minden szónak helye, szerepe van, de mire ez az imponáló körültekintés?

És a *Költő* c. verse négy versszakon keresztül szellemes játék a személyragos névutókkal:

Rólam keresztelték el a világot,
Nekem zenélnek a Hét Csillagok,
Velem harcol az ördög, isten ellen,
Hozzám sietnek a szép kisdedek

A befejező versszak mehökkentő poénje azonban többet mond egyszerű játéknál:

Előttem köd, helyettem senki, semmi,
Köröttem fény, utánam néma csönd —
És mégis minden nélkülem lesz és volt
És semmi nem történik általam.

A befejező szakasz öniróniája a szellemes sorozat méltó befejezése. A vers költői eszközei? Az ellentétek, plasztikus képek, a verssorokban rejtett formában szólás-mondások, utalások bibliai jelenetekre, tehát csupa intellektuális motívum.

A versek szókészlete a prózai hangulatú, mindennapi szavak mellett kissé a stílusromantika szókészletére emlékeztetnek: vijjog, iszonyú, tátott csőrű, csattog, zuhog le tüzes nyelve, noszogat, pisla szemmel, dermed, didereg, csitri csibék, ringyók cifra rongya, feszül a kék, rohan a parttalan dagály, szeme süpped, búzló véres bűnök stb. jelzik, hogy a költő a hangutánzó és hangfestő szavak, kissé dagályos kifejezések segítségével igyekszik verseit színesíteni. Nem meglepő ez, ha arra gondolunk, hogy e versek jelentős részének időben, a korai novellák a rokonai, és e novellák stílusát is dagályosság, pátosz, stílusromantika jellemzik.

Tovább kutatva a korai versek között, újra meg újra az ötlet, szellemes sorok köré épített versekre bukkanunk. A *Mene tekel* és más versek, Somlyó Zoltán: *Kezem hunyó parázs fölé emeltem, Mene tekel U Farzin! Törött árbóccal, A halál árnyékában* című verseire emlékeztetnek.

A *Nem mondhatom el senkinek* talán Karinthy légtömörebben megfogalmazott ars poeticája. Önmagában a versből talán az Adyt tagadó két sor a legszembeszökőbb:

Én isten nem vagyok s nem egy világ
Se északfény, se áloévirág

Elvi jelentősége azonban nem ennek a két sornak van, hanem a vers egészének, amely a realizmus igenlését, és a közösséghez szólás vágyát fejezi ki.

Különösen hangsúlyozza eszmeiségét az a tény, hogy egy eléggé zilált költői korszak lezárása idején és az új, eszmeileg gazdag és egyértelmű korszak kezdetekor jelenik meg a *Nyugatban*. Az első verskötet címadó verse lesz, pedig tulajdonképpen már az *Üzenet a palackban* versek sorozatának beharangozója.

Az „elmondom hát mindenkinek” költői programja az első kötetben még meglehetősen tartalom nélküli, mert hiszen alig van ennek a kötetnek olyan mondanivalója, amely a nagy közönséget érdekelhetné. A vers születésekor, a huszas évek második felében azonban írói felelősségérzete, kötelesség tudata újra megnövekszik. A huszas évek végén, és a harmin-

cas években írott versek, már ebben a felelősségérzetben fogantak. Az akkoriban válságba jutott haladó polgári gondolat híveinek kétségeit is kifejezik ezek a költemények. Kardos László finom verselemzése ellenére is ezen a ponton válik némiképp igazságtalanná Karinthy-val szemben, hogy az *Üzenet a palackban* kötet versei, és korábbi versei között nem húz éles, és hangsúlyozott határvonalat, különbségüket elsősorban formai különbségekre szűkíti. Nem tagadja e versek jelentőségét, de nem is értékeli azok mély emberségét eléggé. Sajnos, aggályai Karinthy költészetével szemben részben igazak, de éppen az *Üzenet a palackban* kötetében lehetünk a költészet misztériumának tanúi: a teljesen egyszerű, minden költői fogást nélkülöző versek, hogy izzanak líraivá, a költő emberi magatartásának belső hitelében. A művészet csodája pereg le előttünk: az ízekre szétszedhető és megmagyarázható versek az elemzések során talán nem bizonyulnak költői alkotásoknak; mégis így kötetben, de a Pesti Napló hasábjain elszórtan és külön-külön is, egy fájdalmas korszak vívódó emberének nagyszerű üzenetei a mai olvasónak, a korszak olvasójának egyaránt.

Ami hiányzott első kötetének verseiből: a költő személye, egyénisége, mert hiszen mit tudunk meg Karinthyról az emberről előző kötetéből? — most ezt hatványozottan pótolta.

Azonban ezeknek a verseknek is van egy figyelemre méltó sajátosságuk, ami azt hiszem a Karinthy-költészet egyéni hangjának a kulcsa, hogy a közvetlen személyi attitűd továbbra is hiányzik költeményeiből. Most már e versekben is ott érezzük a költőt, ott érezzük szenvedélyének hitelét, emberi tartását, de hiányzik legszemélyesebb jelenléte, az a morzsányi szubjektivitás, az a költői egocentrizmus, amely minden költészet sajátja. Személyes élmény kettő ha akad az egész kötetben; Heine fordítások emléke az *Érdi erdőben*, vagy a kiskutya, *Tom* halála. Mindkettő azonban prózai élménnyé novellisztikus mozzanattá halkul a versek valóban prózai áradásában.

Az újabb költemények legyszerűsödése, súlyos hömpölygése a korábbiak jellegzetességeinek teljes kiveszése költői magatartásának őszinteségét jelzik. Mert hiszen éppen azok a mozzanatok hullanak ki költészetéből, amelyeket a gondolati, spekulatív elem félmjelzett. A gátat nem tűrő érzések feltörése, a megrendült ember jalkiáltása, nem tűri már a forma kötelező béklyóit, különösen nem azokat a béklyókat, amelyeket a fiatal Karinthy övezett verseire.

Hallatlan költői erőről tanúskodik, hogy a meztelen mondanivalót költészetnek fogadjuk el, csupán a költői átélés szuggesztív ereje által. Mert Karinthy új versei szinte meztelenek, már-már prózaiak egyszerűek, motívumai pedig a korabeli antifasiszta irodalom jellemző motívumai közül kerülnek ki.

A történelem, az állatvilág, a kultúra motívumai elveszítik azt a szerepüket, amelyet korábbi versekben töltöttek be: a líraiság pótlását. Elveszítik azért, mert nemzetközi formanyelvhez igazodnak, olyan formanyelvhez, amely abban az időben átfogta nemcsak a költészetet, hanem a prózairodalmat is. Elég ha csak a *Mennyei Riport*-ra és a korabeli szatirikus írásokra utalunk.

Annál is inkább így van ez, hiszen ezek a motívumok meglehetősen célzatosak, minden esetben tartalmi asszociatív kapcsolatban állanak a korszak jelenségeivel.

És végül: Az *Üzenet a palackban* versei nemcsak az író szenvedélyes tárcáinak sorozatában jelentek meg, hanem egy szenvedélyről fakadtak azokkal. A versek és a tárcák születésüket, tartalmukat és megjelenésüket is tekintve ikertestvérek.

Költeményeinek legjellemzőbb hangulata a pesszimizmus, a kétségbeesett magány érzete. Írásaiban nem egyszer panaszkodott arról, hogy az emberek sohasem figyelnek az intő szóra. A *Számadás a tálentomról* című költeményében a meg nem értettség fájdalma hangzik ezekben a sorokban:

Bevallom én már csak magamnak dúdolok néha szórakozottan
Este az Üllői úton ha várni kell a gyéren járó ötörsre

Magamat mulattatom holmi elméleti kérdés egyenletével
Hogy megtaláljam benne az ismeretlen kibontakozást
Ami úgy sem kell senkinek minél nagyobb szükség volna rá annál kevésbé

Mert hisz Európa nem élni, hanem mindenáron megdőgleni óhajt.

Mennyire jellemző ez Karinthyra és a korszak haladó mozgalmaira! Babits, Juhász Gyula szűk körnek, meg nem értetten éltek és írtak, e két utóbbi tragédiája között igazán csak árnyaltnyi volt a különbség. (Vagy gondoljunk József Attila tragédiájára!)

A thomasmanni humanista eszményeket hirdető polgári irodalom elszigetelődött, visszhangtalan maradt a korabeli Magyarországon. Az értelmiség java inkább a népi irodalom szavát figyelte, vagy a velük való sziszifuszi vitákban őrlődött fel. Alig volt egy-egy mozgalom, amely újat próbált volna. Az Apolló éppen úgy az értetlenség közönyébe fuladt mint más kísérletek, legfeljebb a határon túl figyeltek fel szavukra.

Nem véletlen, hogy a *Cirkusz* c. novella motívumát versben is megfogalmazza Karinthy. A közönség éppen úgy nem figyel szavára ekkor, mint azelőtt húsz esztendővel. Az író, a művész mindent elkövet, hiába:

S voltam először szép kis barna gyermekhegedű, mélyviola
Fáját régi mesterek kezeregzése edzette csengő új muzsikára
Hogy majd kijárom a cirkuszt s egyszer a székekből összerakott
emelvény ingó csúcsán trikóból kihúzom és elmuzsikálom a dalt
Mit régen hallottam egyszer zengeni és zokogni szívemben
De nem jutottam odáig s úgytetszik most már nem is jutok el

A magányosság, az elszigeteltség érzését fejezi ki A *Láthatatlan börtön*, amelyben elvonatkoztatva ugyan a politikai aktualitásoktól, az ember, az egyén elszigeteltségét érzékelteti drámaian:

Csak ezt nem látja senki
Csak ezt nem nyitja ki senki
Csak ezt a láthatatlan
Testünkreszabott kalitkát
És mozgó csigaházat
A Láthatatlan Börtönt
Melyben szorongva várjuk
Szabad mezők határát
Időnek és térnek
Kitárult messzeségét
S a nyüzsgő utca hosszát
Ezer kusza csapásán
Testvérek lábnyomának
Mint kristálycseppbe cseppent
Vergődő furcsa féreg
Kinek fuldokló fintor
Rángatja néha arcát
Üvegfalon keresztül
Így hurcoljuk lihegve
A láthatatlan börtön
Üvegfalát magunkkal
Amelyről senki sem tud
Bámúlnak és nem értik
Hogy néha furcsa módon
Kinyújtott karod-lábad
Megáll a levegőben
Egy félszeg mozdulattal
Minthogyha tapogatna
Kezed amit kinyújtasz
Terített asztalokhoz

Öklöd amit felemeltél
Hogy végre szétlapítsad
A hencegő kalandort
Tenyéred mit kinyújtasz
Hogy tenyerébe rejtse
A ritka hű barátnak

Motivumfelépítése, a börtönök felsorolása és az egyén tragédiájának, elszigeteltségének kifejezése határozottan tudomásunkra hozza, hogy a láthatatlan börtön szimbóluma a kornak, a korról szól.

A jeges dermedést, a bizonytalanság és az egyedüllét érzését fejezi ki az *Üzenet a palackban* című verse is, különösen a befejezése mondja ki világosan:

Itt vagyok az Elhagyatottság Harmincadik
Szélességi, a Szégyen
Századik Hosszúsági
S a fogat összeszorító Dac
Végső magassági Fokán, valahol messze vidéken
És kíváncsi vagyok, lehet-e még jutni előbbre.

A Kortársakhoz intézett versében, a *Karácsonyi ének*-ben, amelyben név szerint szerepelteti a Nyugat nagy költői nemzedékének szinte minden tagját: Szép Ernőt, Gellért Oszkárt, Füst Milánt, Kosztolányit, Somlyó Zoltánt, Móricz Zsigmondot, Adyt és Laczkó Gézát, így kiált hozzájuk:

Jaj gyerekek végünk van fáklját ide hol a szivattyú?
Kortársaim, bajtársaim vesztünkre hová kerültünk,
Azt hittük hosszú az út és messze a part még
És majd elérünk valami új Amerikát
Most sehol semmi világ és semmi csillag az égen
És semmi fárosz a parton és semmi föld és semmi öből
Hömpölygő vizgolyó lett a mi tarka világunk
S rozzant Noé bárka cifra hajó-palotánk
Kormos tükreiben mit nézed Béla táguló szembogarad
Így múlt el sok nemzedék és most mi vagyunk soron
Kopolytút és uszonyokat inkább leszáll a fenékre
Halljátok? . . . itt veri már . . . a víz . . . az ablak peremét
Még pár vonal az egész . . . már nincs időm befejezni
Egyet bőfien a tenger s egy óriás buborék
Pattan fel . . . azután . . . azután . . . semmi se lesz
Most még ez a perc testvérek ez a perc . . . bújjatok össze
El az arcunkról ezt a megfagyott lárvá mosolyt
Most ordítsunk legalább együtt egy rettenet
Legalább éjszaka hallja ez az elfeketülő
Nyúlós és hideg és gonosz éj, hogy verje az átok . . .

Nem lehet kétséges, a vers a századelő demokratikus polgári írónemzedékének a mozgósítása, harcra a fasizmus ellen. Az utolsó nagy kiáltás, amire képes volt ez a nemzedék. A láthatatlan börtön nem engedte őket, a nagy kiáltás pedig hörgéssé torzult.

A tehetetlenség hangsúlyozása, a pesszimista, elkeseredett hang, amely e versekben kifejezésre jutott, politikai tettnek számított, hiszen mindezt a harmincas évek legelején írta le Karinthy, akkor figyelmeztetett a közelgő áradatra, az özönvízre, amikor még a távol láthatáron kezdett csak kirajzolódni. És költészetének képrendszere, szimbólumai, sejtetése csak fokozta mondanivalója súlyát, szuggesztív erejét. Egyik legmegrázóbb képe erről a korszakról *Tomí* című verse, amelyben egy kiskutya haláláról adva hírt, mondja el azt, amit tárcáiban, karcolataiban is annyit megírt: nincs rendben valami, fejére állt a kor, az értékek, baj van az emberiséggel:

Bizony mondom maguknak is emberek, ugye milyen jó volna
Szeretni, tudom én, szeretni akarunk, egymást szeretni meg mimagunkat
Egymást, és nem azt az unalmas én-valakit, akihez láncol az élet
Jó volna szeretni ugye másvalakit, nem sirni magunkért
Tudom jók vagytok gyerekek, jók a gonoszagtól eltorzult lárva mögött

.....

Jó volna szeretni, ugye jó volna szeretni, de hogy sírsz amíg élek.

Ahogy az első világháború hatására hatalmas fejlődésen megy keresztül, úgy változtatja meg bizonyos mértékig a fenyegető fasizmus veszélye is. Ez a fejlődési fok az egyéniség, az individualizmus bizonyos fokú feladásában jut kifejezésre, a közösség mindenek fölé helyezésével. Már az előbbi versekben is nyomára akadhattunk ennek, *A Láthatatlan börtönben*, de különösen a *Tomiban* fejezi ki a közösségi összefogás szükségességét, háttérbe állítván az egyént, pontosabban: az egyén érdeke, hogy a közösségben egymásra találjon az ember. Annál érdekesebb ez a jelenség, mert a huszas évek végén írt kapcsolatokban, tárcákban, melyeket a Pesti Napló hasábjain adott közre és előzőleg is szóbakerültek, éppen az egyén, az individuum jelentőségét hangsúlyozta ki mindig a közösséggel szemben. Akkor még úgy látta, hogy a diktatúrával szemben, a diktatúra uniformizálásával szemben, a militarizmus lélek-romboló szellemével szemben, az individuumban található meg az erőforrást. Nem kétséges, hogy a harmincas évek elejére bebizonyosodott számára: az egyén szembefordulása, befeléfordulása nem hathatós védekezés a fasizmussal szemben. A harmincas évektől kezdve ismeri fel, hogy az összefogás mindennél fontosabb, a kortársakhoz intézett felszólítása ebből a felismerésből fakad.

A versek kiragadott idézetei arról is tanúskodnak, hogy Karinthy pesszimizmusa, kétségbeesése nem volt végső, bénító hatású kétségbeesés. Még bizakodik, még lát kiutat, a régi polgári demokratikus nemzedék összefogásában.

Karinthy teljesen új korszaknak tekinti a két világháború közötti időszakot. Új korszaknak, amelynek eszméi és embertípusai teljesen idegenek a századelő, a ferencjózsefi Magyarország eszméitől, emberei a háború előtti embertípustól.

A *Karácsonyi elégia* ennek a gondolatnak a legszebb, legmegrázóbb és egyben legvádolóbb kifejezése:

Mit tettél szívemmel gyalázatos kor, felelj meg
Karácsony van, de nekem nem kellene az olcsó fenyőgallyaid
Hazug viaskönnyet ne sirjon a karácsonyi gyertya
Meg nem vesztegetsz cifra csecsebecséddel
Rántásátok le az asztal vacsorázó fehér terítőjét
Fekete posztó van alatta, két gyertya ide s feszület
Krisztus törvénye elé rángatlak, hívjak tetemére
Ennek a gúzsbakötött és megtört valaha isteni szívnek
Milyen boldog voltam én ennek a századnak elején
Nem magam miatt, szegény voltam és magamrahagyott
De volt valami példátlan izgalom és remény a levegőben
Készültünk valamire és vártunk valami Meglepetést
Aminőt soha még hinni nem mert a világ
Egy nemzedék se, mióta Cromagnon s a neandervölgyi ember
Ködös reggeleit elhagyta és a földre lepottyant
Valami idegen bolygóból idekerült különös féreg, az ember.

És felsorolja az emberiség eredményeit, a felfedezéseket, a tudósok, művészek eredményeit, amelyek előbbrevítették a világot. A század elején az embereket eltöltötte a nagy várakozás, a hit, amely a tudományokba, a művészetekbe, az emberi élet általuk megtisztulásába vetette minden reményét, mindez azonban semmivé lett:

Gyalázatos század, mit tettél mire a kisdéd megszületett
December közepe tájt Karácsony előtt, tizenhetedikén
Százezer ember hörgött Mazurnál a jeges pocsolyában
S kedvesemet elvitte mint meg vagyon írva
„A gyűlölet és téboly mocskos magzatja a dögvész”

Igy emlékszik vissza a világháborúra, a felesége halálára a továbbiakban pedig:

Országok tépték és marcangolták egymás húsát mint az ebek
Aztán csönd lett, a megtépett föld sebeit nyalogatta
Sok-sok év múlva tértem magamhoz, egy árokban valahol
Ahová dobott a földrengés, s elindultam keresni helyem
Kábultan még rogyanó térddel és bekötött fejjel
Keresni kedvem és hitem és hetyke bizalmam
Hová tették, mi ez, miféle világ lett
Hol a Kerek Asztal, aminek gazdáját dicsérni akartam
Köszönteni dallal, miféle arcok ezek a régi helyén
Kostoba arccal hallgatnak ha szólok, nem értik a nyelvet
Köszönök és nem felelnek, torkomon akad a szó
...

Milyen kísértetiesen zeng föl az idézett versrészletben Radnóti Miklós *À la recherche* című versének hangulata, vágyódása régmúlt idők, régi barátok után!

A kötet verseinek motívumai, szimbólumai meglehetősen egységes benyomást tesznek. A huszadik századi irodalom szívesen fordul a biblia képeihez. Nem véletlen, hogy Karinthy és Babits — A Jónás könyvében — azokban a versekben, amelyekben a fasizmus ellen tiltakoztak, éltek a bibliai szimbólumokkal. A bibliai motívumok mellé nagyszámban kerülnek be a keresztény vallás motívumai is, különösen a karácsony ünnepe és nagypéntek, az „emberiség megváltásának” szimbóluma kerül előtérbe. A keresztény vallásból vett motívumok éppen úgy, ahogyan a bibliai idézetek is, mint művelődéstörténeti mozaikok szerepelnek a versekben, átvitt értelemben, a kereszténységből a legpozitívabb, általános emberi értéket jelentő gondolatokat használva föl.

De az *Üzenet a palackban* kötet bibliai és keresztény mozzanatai mellett még jobban jellemzi az a hatalmas művelődéstörténeti anyag, amely felhalmozódik a versekben, jelezve, hogy Karinthy verseit nagymértékben értelmi asszociációkra, és a motívumok természetéből fakadó páthosra építi föl. Aladin, Lehel kürtje, Napóleon, Cervantes, Hága, Amszterdam, Bach, Beethoven, Drake Ferenc, Jack London, Velasquez, Boticelli, Andersen, Rubens, Zeppelin, Ady, Titánia és Oberon, Heine, Loreley, Goethe, Eötvös Loránd, Einstein, Petőfi, Buddha, Cromagnon, Erasmus, Leonardo da Vinci, Galilei, Pellico Silvio, Croce, Kínai fal, Kepler, Kossuth, Colosseum, az inkvizíció börtönei és kínzóeszközei, korabeli politikusok, és még sorolhatnánk a legkülönfélébb történelmi személyeket és eseményeket.

Ezek mellett gyakoriak a földrajzi, természettudományos képek, a mikro és makrokosmosz emlegetése, Tejút, Föld, naprendszer, a film, a gőz, a repülőgép, a technikai vívmányok egészítik ki képrendszerét.

A motívumok közül külön fel kell figyelniük az állat-motívumokra és a természeti képekre, a természet szerepére verseiben: rossz lelkiismerete *szűköl*, leopárd, hiéna, páva, papagáj, elefánt, mókás maki, bánatos marabu, zabáló bestia, szárcsa, béka, repdeső zöld bogarak, siklók, a dzsungel törvénye, struggle for life, libegő ligetek, zúgó tengerek, azonkívül a vadon, a vademberek életére való utalások.

A vitatkozni kész olvasó azonban itt megállíthatja a felsorolást és közbekérdezhet:

Vajjon nem kerülök-e ellentmondásba, ha a második kötetben természeti képeket, állatokat sorolok föl, noha az imént még egész költészetére vonatkozóan fejtettem ki, hogy Karinthy számára táj, természeti élmény úgyszólván nem létezett?

Nem, mert az utóbbi felsorolás már önmagában is elárulja, hogy a természeti képek, állatmotívumok most sem egyéni élményéből, átélésből fakadtak, hanem olvasmányélményből. És főleg az űsvadon képeihez fűződnek. Ez pedig azt jelenti, hogy ezek a természeti képek nem a lírikus indulat kapcsán kerültek be a versekbe, mintegy tájélményként, vagy természeti élményként, hanem az antifasiszta írói magatartás kapcsán. Most utalok arra a korábbi megállapításra, hogy a vadon, a dzsungel képei, hasonlatai, fogalmai a korszak antifasiszta irodalmának általánosan jellemzői, nemcsak Karinthyánál, Remenyiknél, Bálint Györgynél, de a külföldi irodalomban is.

A felsorolt motívumok egy részéről eszünkbe ötlik, hogy régebbi és a versekkel egyidős szatirikus írásokban, a szatíra eszközeiként szerepeltek. Majdnem ugyanabból az eszközökből építi föl verseit, mint a szatirikus karcolatokat, azonban verseiből hiányzik a komikumot kiváltó hatás. Ez arra enged következtetni, hogy a komikus hatás okait az egyes motívumok helyi értékében, kapcsolataiban, beállításában is keresnünk kell. Ez a meggondolás széles lehetőséget nyit a komikum eredetének kutatása számára, de ugyanakkor meg is nehezíti ezt a munkát.

Világosan bontakozik ki előttünk az a motívumrendszer, amely Karinthyt ezekben az években jellemezte. Középponti mondanivaló körül kristályosodott ki és ez a mondanivaló aggodás az emberi haladásért, az emberi művelődésért, az emberi történelem évezredei alatt elért műveltségi, társadalmi vívmányokért. Ettől félti Karinthy az emberiséget:

Nagy tömeg feketéll, élteti Hitlert és szidja az istent
Amiért valamikor akkorára tervezte a földi vidéket
Hogy elfér rajta és megterem más is mint a bolondok

A polgári humanista elsősorban a műveltség területeiről közelíti meg a kor métélyeit. Egyelőre Hitler és a fasiszmus uralomrajutásában az emberi tudomány, művészet elpusztulását fenyegető veszélyt látja. A németországi könyvégetések természetszerűleg az inkvizíció asszociációját keltik a humanista íróban. Nem véletlenül áldoz verset Heine emlékének. Heine a német fasiszmus egyik „első áldozata”, ledöntik szobrát, könyveit megégetik. Galilei és másoknak, a történelem despotizmusa áldozatainak emléke, alakja sejjik föl a versekben természetszerűleg, a logikus képzettársítások következtében. A bibliai és keresztény motívumok szintén az emberiség példái. A költő két kézzel szórja elénk az emberi történelem során felhalmozódott értékeket, lássátok, ezt mind a pusztulásra szánta az új század legszörnyűbb politikai mozgalmá.

A történelem nagy hódítói, zsarnokai, börtönei, az inkvizíció, az egyházi szektarianizmus mind-mind analógiaként szerepelnek a kor mozgalmára, a fasiszmusra. A panoptikumból a tömeggyilkosok nevei kerülnek bele a versekbe, a hitlerizmus gigantikus megszárlásra készül. A vadon törvényét gyakran emlegeti: a korszak nem az emberi életforma törvényeire rendezkedik be, hanem az állati ösztönre hallgat. Különösen e pontokon találkoznak a versek és szatírák motívumai. A XIX. század Napóleon-komplexuma új formában izgatja Karinthyt. Nem a cselekvésre képtelen Raszkolnyikovok Napóleon-komplexuma, hanem Napóleon mint diktátor, az emberi szabadságjog megnyírbálója kap szerepet, és így szerepel Cézár, Nagy Sándor, Salamon is. Ugyanakkor azonban Hitler mindig a kuruzsló, a szemfényvesztő, a népbutító jelzőivel, hasonlataival kerül szóba. Minden analógia ellenére, Karinthy éles határvonalat húz a múlt és a jelen diktátorai között: Hitlertől még a történelmi szerepű zsarnok kétes értékű glóriáját is megtagadva.

Az ókor, a görögség és a rómaiak gyakori emlegetése, az angol felvilágosodás alakjai, különösen a kapitalizmus hőskorának alakjai sem véletlenül szerepelnek a versekben. Karinthy a polgári racionalizmus szemszögéből, a klasszikus polgári demokrácia védelmében fordul szembe a fasiszmussal. A fasiszmusban a polgári eszmények meggyalázását, a polgári szabadságjogok megtépázását látja, és ez ellen megint csak érvel: érvel a XV—XVIII. század nagy

alakjaival, vívmányaival. Bastille a zsarnokság megdöntésének szimbóluma. A magyar történelemből a felvilágosulás nagy alakjait és a börtönviselt Kossuthot emlegeti. A fasizmus bírálatából pedig versben is eljut a kapitalizmus bírálatáig.

Ha kis számban is, de azért előfordulnak az *Üzenet a palackban* költeményeiben is a mindennapi életből elesett pejoratív értelmű szavak is. Ilyenek: handabandázó szónok, knokautol, kobak, biléta, hajcihő stb.

A zsurnalista ötlet, köznapis dolgok nyers realizmusa sokkal ritkábban fordul elő, mint Karinthy korábbi verseiben, egyéb műveiben.

A szenvedély, a mondanivaló súlyossága, és a költő aggodalma szertetőrdeli a versformákat. A meg-meginduló ritmusok prózává töredeznek szét és csak tartalmilag jelentéktelen versei — mint erről már szoltunk — őrzik a hagyományos versformákat. Azt hisszük, hogy éppen ez bizonyítja: Karinthy nem volt igazi költői alkat, hiszen az igazi költőt éppen az jellemzi, hogy a legfontosabbnak tartott mondanivalóit a legmagasabbra felízott versformában fejezi ki.

Azonban még sincsenek líraiság nélküli versei. Elsősorban lírai pátoszuk az, amely hat az olvasóra és nem utolsósorban a felsorolt motívumok elrendezése. Karinthy nem a költészet hagyományos eszközeivel kívánja mondanivalóját belevésni az olvasó emlékezetébe, hanem olvasmányélmények szimbólumaival, szédítő asszociációs bravúrokkal. Mindez azonban annyira zsúfolttá tömörül, annyira hangulativá lényegül e versekben, hogy lírai hatásukról beszélhetünk. A *Láthatatlan börtönben* például az emberi történelem börtöneit, az emberiség nagy rabjait olyan elánnal, olyan szenvedéllyel sorolja föl, míg a huszadik század láthatatlan börtöneihez eljut, hogy az egész szellemi mutatvány, lírai hasonlat-sorozattá, lírai asszociációs láncná lényegül. Nemkülönben a természeti képek, a mindennapok apró realitásai, nővéreire való nosztalgikus visszaemlékezése, lírai hangulatot kapnak, mondhatnánk úgy, hogy a szónoklás eszközei lírai hangulattal telítődnek.

Karinthy verseiben szándékolt az egyszerűség. Nem a szabolcskai költészet egyszerűsége ez, mert ezt az akadémikus egyszerűséget modernséggel köti össze, a szabadvers eredményeivel és a szürrealizmus módszereivel. Mert a fentebb ismertetett motívumok sorozata, az asszociáció szerepének elsődlegessége, gyakori bizarrsága, a szürrealizmus megtisztult, óvatosan kezelt változata.

Az *Üzenet a palackban* motívumait át meg át melengeti a költői szenvedélyesség, amellyel a korszak problémái iránt érdeklődik. Nem véletlen, hogy a *Nem mondhatom el senkinek* trükkjei, elmés fordulatai, játékaik szinte teljességgel hiányoznak ezekből a késői versekből. Hiányoznak, mert nincs rájuk szüksége a költőnek: felelősségtudata, az érzések átéltségének hitele avatja költészetté költeményeit.